

Retrat de Josep Molas a *La Campana de Gracia*, 12-9-1896

RETRATS D'ANARQUISTES IGUALADINS I ANOIENS (V)

EL TRÀGIC FINAL DE JOSEP MOLAS I DURAN, ÀLIES EL BURLETA (1861–1897)

ANTONI DALMAU I RIBALTA

Un tret comú de les vides dels anarquistes igualadins i anoiens que anem rescatant de l'oblit és que tots ells van tenir unes biografies agitada i difícils. Per començar, a causa de la necessitat de guanyar-se dignament la vida i la de la seva família, motiu que va portar-ne molts d'ells a abandonar la seva ciutat natal per traslladar-se a la ciutat comtal o a alguna de les viles del Pla de Barcelona. I, en segon lloc, a causa de la seva militància anarquista, més o menys activa. Avui ens pertoca de parlar d'un home, Josep Molas, que, sense ser cap líder especialment rellevant, va tenir la fatalitat de ser escollit per les autoritats i la policia en la seva voluntat de trobar culpables per a un greu acte terrorista del qual no van saber descobrir l'autèntic responsable. Aquesta fatalitat, i la voluntat de produir un escarment a tot el moviment llibertari, van implicar aquest anarquista igualadí en el conegut atemptat del carrer de Canvis Nous (7 de juny de 1896) i en el cèlebre *procés de Montjuïc*, fins a l'extrem de rebre tortura i d'acabar morint afusellat, sens dubte injustament, el dia 4 de maig de 1897.

ELS ORÍGENS

Josep Molas i Duran va néixer a Igualada, a les cinc de la matinada del dia 5 de juliol de 1861.¹ Els seus pares eren Aleix Molas i Casanovas, pagès, fill de Santa Margarida de Montbui, i Rosa Duran i Balcells, filla de Vilanova de Sant Antolí, a la Segarra. Els avis paterns eren Josep Molas, pagès, natural de Savallà del Comtat (Conca de Barberà) i Rosa

Casanovas, filla d'Òdena; els avis materns eren Josep Duran, també pagès i fill de Vilanova de Sant Antolí i Teresa Balcells, natural de Pomar (la Segarra). El noi va ser batejat amb els noms de Josep, Aleix i Joan, a l'església parroquial de Santa Maria.

Els pares de Josep Molas i Duran s'havien casat, sense fer capítols matrimonials, a Santa Maria d'Igualada, el dia 28 de març de 1853. Fruit del matrimoni van néixer sis fills: Joan (13 gener 1854); Rosa (21 juny 1856); Josep (27 gener 1859 i mort poc després); Josep altre cop, el nostre protagonista; Josefa (9 desembre 1863); i Caterina (14 gener 1866). Així, doncs, Josep Molas i Duran era el tercer dels cinc fills sobrevivents. El domicili de la família va canviar diverses vegades: al carrer de Sant Vicenç número 18; al carrer de la Trinitat (on va néixer Josep Molas i Duran); un altre cop al carrer de Sant Vicenç, però en el número 24; i, finalment, el número 2 de la baixada de Sant Just.²

1. No sabem amb quina base —errònia, evidentment— el també anarquista d'Igualada Joan Ferrer i Farriol afirma que Josep Molas «era nadiu de Vilanova del Camí». Qui sap si és perquè la branca materna de Molas provenia de *Vilanova de Sant Antolí...* (Costa amunt. *Elements d'història social igualadina*. Choisy-le-Roi: [Terra Lliure], 1975, p. 68).

2. Tota aquesta informació familiar prové dels llibres del Registre Civil i Parroquial d'Igualada (naixements i matrimonis), Arxiu Comarcal de l'Anoia, Arxiu Municipal d'Igualada. Avui per avui, no sabem identificar —si és que existeix encara— a quin carrer actual pot correspondre la baixada de Sant Just, un carrer que tot fa pensar que pertanyia al barri de les adoberies d'Igualada.

En les biografies que hem publicat de Manuel Ars i Baldomero Oller, nascuts tots dos el 1859 i, per tant, de la mateixa generació que Josep Molas, ja hem donat prou referències de la situació social i laboral en què es trobava Igualada en aquell inici de la segona meitat del segle XIX.³ Un temps de prolongada crisi econòmica i de decadència demogràfica que va motivar el trasllat de molts joves —com probablement el mateix Molas— i de moltes famílies obreres cap a Barcelona i la seva rodalia. I és que Igualada havia deixat de ser, en definitiva, una primeríssima potència en la indústria cotonera i, només en els tres anys que van transcórrer entre 1857-1860, havia vist perdre 2.104 habitants nets dels aproximadament 10.000 que havia arribat a tenir.

DADES PERSONALS DEL BURLETA

La veritat és que no sabem gran cosa de la vida de Josep Molas abans d'adquirir notorietat. Tanmateix, i de les diverses referències que van publicar-se a la premsa en el moment de la seva detenció, podem deduir alguns dels seus trets físics i temperamentals. En coneixem també una única fotografia —que reproduïm—, a partir de la qual van fer-se els retrats que després van aparèixer en alguns diaris.

Per exemple, la majoria de les fonts ens diuen que era de baixa estatura —tot i que Ferrer i Farriol afirma, ben al contrari, que era un «home alt i ben plantat» (?)—, antic cornetí d'ordres en el servei militar a la guarnició de Barcelona, paleta de professió, d'escassa instrucció i de mirada viva i astuta, una mirada que les fonts conservadores aviat transformarien en «aviesa y traidora». Del que no hi ha cap dubte és que era de la broma

3. Vegeu Antoni Dalmau, «Manuel Ars i Solanellas (1859-1894), l'estampador afusellat injustament a Montjuïc», a *Revista d'Igualada*, 28, abril de 2008, p. 16-41, i Antoni Dalmau i Josep M. Solà, «Baldomero Oller (1859-1936), anarquista, periodista i inventor calafi», a *Revista d'Igualada*, 29, setembre 2008, p. 30-55.

i amb una tirada mofeta i irònica que explica el renom amb què va ser conegut: *el Burleta*. Aquesta manera de ser, com és natural, també seria demnitzada per les veus més contràries a l'anarquisme, com és el cas d'un antic governador civil de Barcelona, Manuel Gil Maestre, que el descrivia d'aquesta manera tan poc amable:

«Molas, astuto, burlón y satírico en el lenguaje, de mirada traidora é intención maligna, puede considerarse igualmente como tipo de criminal. No se libraba nadie, ni aun sus compañeros, de burlas y sarcasmos que le depararon especial apodo, y observó una conducta dudosa».⁴

De tota manera, la descripció més completa que en tenim prové dels records d'un anarquista, també igualadí, d'una generació més tardana: Joan Ferrer i Farriol. El problema és que Ferrer parlava sovint per referències de companys molt més grans que no pas ell i, per tant, no sempre ens en podem refiar, com ja hem vist respecte del lloc de naixement de Molas —que ja sabem del cert que no era de Vilanova del Camí— o respecte de la seva estatura. Amb aquestes precaucions, doncs, transcrivim les paraules de Ferrer:

«En clar, Josep Moles era nadiu de Vilanova del Camí i feia de manobre a Igualada. És a Barcelona on exercí de paleta. Era home alt i ben plantat. De jovenot fou sorollós, amo de carrer, i contava Avi Montaner, amic seu i company d'exèrcit, que essent —el vilanoví— cornetí d'ordres a la guarnició de Barcelona, quan li esqueia espantava gossos eixordant-los amb l'instrument les orelles. Un dia, al Passeig igualadí, en una disputa de bordegassos, un perillós Armadàs (més ençà dues morts i 35 anys de presidi acompanyats), a traïció anava a acoltellar-li l'esquena a Moles. Sort que un ho cridà a temps;

4. Manuel Gil Maestre, *El anarquismo en España y el especial de Barcelona*. Madrid: Imprenta de los hijos de M.G. Hernández, 1897, p. 54.

del contrari, en lloc de morir a Montjuïc, Moles hauria mort abans de faisó més miserable. No cal dir que aquesta vegada Armadàs eixí d'una trifulga amb la faç abonyegada.

Josep Moles era ben conegut de Valeri Just i de Pere Marbà, mes aquest darrer al vilanoví el desmereix un xic considerant-lo enreda fires a les doctes conferències que als centres obrers barcelonins hi donaven Anselmo Lorenzo, Pere Esteve, Francesc Tomàs, Pere Coromines, Ferran Tarrida del Màrmol, i altres, car sempre, junt amb Sebastià Suñé, controvertia amb poques llums la gent apta de la tribuna. En canvi, a la societat de paletes i als grups llibertaris, Moles era activista notable».⁵

El mateix Ferrer, en un treball anterior, havia donat una altra dada que no podem confirmar ni desmentir però que convé de tenir en compte: «Es muy interesante consignar que este grupo influyó poderosamente en el ánimo de Juan [sic] Moles, otro anarquista igualadino sacrificado en Montjuïc».⁶ Ferrer es refereix al grup que s'encarregava de la redacció de l'important setmanari anarquista *La Federación Igualadina* (1883-1885) i que estava integrat per Frederic Carbonell i Barral, Bonaventura Botines i Codina, Lluís Llansana i Sabaté, Pere Font i Poch, Francesc Serret i Constansó, Josep Carreras i Llansana i Pere Marbà i Cullet. Potser aquests homes i el seu entorn van contribuir a configurar la seva ideologia llibertària...

Pel que fa al seu estat civil, Josep Molas va restar sempre solter, segons consta en les informacions policials i en la majoria de les fonts.⁷ I sabem,

5. J. Ferrer, *Costa amunt...*, p. 68.

6. J. Ferrer, «Síntesis de la actividad emancipadora del proletariado igualadino», a la revista *Tiempos Nuevos*, II, Barcelona, 17 gener 1935.

7. Només *La Publicidad*, en unes biografies d'implicats en el procés de Montjuïc publicades el 8 setembre 1896, afirma que era casat, sense més precisions. De tota manera, confirmen la seva solteria dos fets clars: l'un, que quan el van detenir vivia amb la seva cosina Maria Molas i la seva família; i l'altre, que, quan ja es trobava en capella i a punt de ser executat, va rebre com a única visita familiar la d'una germana seva (*La Vanguardia*, 4 maig 1897).

també, que, havent abandonat la seva ciutat natal, va acabar vivint a la vila de Gràcia, concretament al núm. 24 del passatge Marimon.

UN PALETA DE LA VILA DE GRÀCIA

Molas, doncs, i en un moment que no podem precisar, va traslladar-se a Gràcia, com també ja ho havien fet en aquells mateixos anys anarquistes igualadins com Martí Borràs i Jover o Francesc Vilarrubias i Baliu, dels quals també ja ens hem ocupat en aquesta sèrie.⁸ Sembla que, almenys amb el primer i amb la seva viuda Francisca Saperas, sí

Josep Molas. Fotografia de data desconeguda

8. Vegeu A. Dalmau, «Martí Borràs i Jover (1845-1894) o el primer comunisme llibertari», a *Revista d'Igualada*, 26, setembre 2007, p. 14-31, i «Francesc Vilarrubias i Baliu (1849-?), fuster i serrador», a *Revista d'Igualada*, 27, desembre 2007, p. 6-15.

9. José Álvarez Junco, *El emperador del Paralelo. Lerroux y la demagogia populista*. Madrid: Alianza Editorial, 1990, p. 152, n. 47.

que va tenir una relació d'amistat.⁹ Gràcia era en aquells moments un important centre fabril de la indústria cotonera que ja s'acostava als cinquanta mil habitants i que constituïa un focus anarquista particularment important i actiu.

La primera notícia pública que hem detectat de l'activisme de Josep Molas és la seva assistència al que s'havia plantejat inicialment com un «mítting monstre» i que va tenir lloc el dia 1 de gener de 1893 a la plaça de braus de Barcelona. Tanmateix, l'acte, organitzat per 37 societats obres i presidit per un altre igualadí, Manuel Ars, no va tenir la concurrència prevista. Com ja hem dit en un altre indret, «*més enllà del fracàs de la convocatòria, [el mítting] ens permet de conèixer diversos elements d'informació realment interessants: les lamentacions del Pelat [és a dir, Ars] per l'escassa mobilització dels obrers, l'intent d'utilitzar el mítting per preparar-se de cara a un «baptisme de sang» i l'escassa fe d'una dirigent anarquista tan significada com Teresa Claramunt en la valentia dels homes assistents a l'acte.*»¹⁰ Doncs bé: en aquest acte, i segons *La Vanguardia* del 2 de gener de 1893, «*El compañero Molas, de la sección de albañiles, después de lamentarse de la escasa concurrencia que había asistido al acto y de encarecer su importancia, recomendó, como el que le había precedido en el uso de la palabra [Ars], la solidaridad obrera.*» O sigui que dos anarquistes igualadins, i que d'una manera o d'una altra devien ser amics, van ser protagonistes directes d'aquell acte...

Pocs mesos després, i l'endemà de l'atemptat del dia de la Mercè d'aquell 1893 contra el capità general Martínez Campos a la Gran Via de Barcelona —dut a terme per l'anarquista Paulí Pallàs—, Josep Molas va ser detingut, se suposa que per la seva notorietat com a anarquista militant. Segons *La Vanguardia*, Molas va ser deixat anar al cap de dos dies «*por influencias de su principal*»,¹¹ però aquesta

afirmació no encaixa —llevat que l'haguessin tornat a detenir— amb una carta publicada el 17 de setembre de 1894 pel diari *El Diluvio*, en la qual dotze empresonats, entre els quals Josep Molas, es queixen amargament d'estar detinguts governativament des del 25 de setembre de 1893 —un any abans!—, sense que ni tan sols se'ls hagués interrogat ni acusat de cap delictes. O sigui que, segons aquesta darrera informació, Molas hauria restat com a mínim un any a la presó...

En qualsevol cas, sí que és cert que retrobem notícies de Molas el 3 de juliol de 1895, data en què va ser detingut de bell nou, però aquest cop no pas per una causa vinculada amb la seva militància, sinó per alguna qüestió de faldilles. El diari *La Vanguardia* ho explicaria temps després amb aquestes paraules:¹²

«*Este sugeto [Josep Molas], siendo Gobernador civil de Barcelona el señor Sánchez de Toledo, fué detenido en 1895 en virtud de una denuncia; más se le dejó en libertad prontamente, por no haber datos fundados que justificasen su detención.*»

La denuncia la formuló un vecino de San Gervasio cuya casa frecuentaba Molas, y, según parece resultar, aquél obró impelido por los celos.

Cuando en virtud de orden del gobernador, fué detenido Molas en su domicilio, se hallaba escribiendo una carta que terminaba con un viva á la anarquía y en la cual felicitaba á su madre por ser sus días.

Según el denunciante, Molas era un terrible anarquista que se hallaba en relación con otros del extranjero para realizar los proyectos destructivos que acordasen.

Pero, como hemos dicho, la falta de prueba y el haberse sabido la causa en que se inspiraba la denuncia, obligaron al Gobernador á ponerle en libertad.»

12. *La Vanguardia*, 20 setembre 1896. Confirma aquesta detenció, i en dóna la data exacta, un informe del comissari especial francès, destacat a Barcelona, E. Thiellement, de data 3 juliol 1896 (Centre des Archives Diplomatiques du Ministère des Affaires Étrangères, Nantes, CADN, consolat de Barcelona, sèrie B i C, caixa 10).

10. Més informació d'aquest mítting a A. Dalmau, «Manuel Ars i Solanellas (1859-1894)...», cit., p. 25-26.

11. *La Vanguardia*, 8 setembre 1896.

Atemptat del carrer de Canvis Nous (7-6-1896). Gravats de l'època

Diguem, finalment, que el gran escriptor donostiarra Pío Baroja, en la seva novel·la *Aurora roja* (1904) —que forma part de la trilogia titulada *La lucha por la vida*—, en evocar els medis anarquistes de la Barcelona d'aquell temps, esmenta el nom de Molas. Això no vol dir pas, naturalment, que la descripció i atribució de fets que efectua Baroja hagi de coincidir amb la realitat —es tracta d'una obra de ficció i, d'altra banda, no tenim cap confirmació del que explica—, però no podem deixar, tanmateix, de referir-la:¹³

«... Yo me acuerdo de Molas, uno de los que fusilaron en Montjuich, cuando hacía sus primeras pruebas con la dinamita. Molas era ladrón y solía vivir temporadas robando. Algunas veces pasaba mucho tiempo sin que se le viera. Yo una vez le dije: «¿Qué haces?» «¿A ti qué te importa? ¡Yo tra-

bajo por la causa!», me contestó. Una noche me dijo: «¡Anda, ven, si quieres, a ver lo que hago!». Echamos a andar, y, ya por la mañana, llegamos a un sitio desierto, donde no había más que un tejero. Sacó de un agujero del suelo un tubo de hierro de una cañería. Por lo que me dijo, estaba cargado de dinamita. Arrimó el tubo al tejero, le puso una mecha, la encendió y echamos a correr. Hubo una explosión formidable. Al volver no se veía más que un agujero en el suelo; del tejero no quedaba ni rastro».

L'ATEMPTAT DE LA PROCESSÓ DE CORPUS I LA DETENCIÓ DE JOSEP MOLAS

En plena època dels atemptats terroristes a la Barcelona de la darrera dècada del segle XIX, i concretament el dia 7 de juny de 1896, va esclatar una bomba mentre la processó del Corpus Christi tornava cap a l'església de Santa Maria del Mar, al carrer dels Canvis Nous, cantonada carrer d'Are-

13. Pío Baroja, *Aurora roja*, 1904. Novel·la. Edició recent: Madrid: Alianza Editorial, 2005, p. 224-225.

nes de Canvis. Assistien a la processó el bisbe de la diòcesi, l'alcalde de la ciutat i el capità general de Catalunya, que van sortir-ne il·lesos, ja que la bomba va fer explosió enmig dels fidels que anaven a la cua de la processó o que la contemplaven, entre els quals alguns infants. Van morir-hi 12 persones i va haver-hi una cinquantena de lesionats de major o menor gravetat. L'endemà de l'atemptat es van suspendre les garanties constitucionals a Barcelona, que no serien restablertes fins al 17 de desembre de 1897.

Aquest atemptat va generar una repressió de gran abast que es va abatre principalment damunt el moviment anarquista i, en menor mesura, contra lliurepensadors i republicans. Oficialment van ser-hi detingudes unes quatre-centes persones, però la realitat va superar amb molt d'escreix aquesta xifra. Entre elles hi havia gent tan significada com Josep Lluнас i Pujals, José López Montenegro, Joan Montseny, Teresa Claramunt, Anselmo Lorenzo, Fernando Tarrida del Mármol i Pere Coromines.¹⁴ Entre aquests detinguts es trobava també Josep Molas, que va ser agafat l'endemà mateix de l'atemptat, el 8 de juny, pels inspectors Daniel Freixa i Antoni Tresols.

Els empresonaments van ser completament arbitraris i sense garanties processals i, a partir del 4 d'agost de 1896, molts dels detinguts van

ser torturats sense pietat a fi d'arrencar-los una confessió, fins a l'extrem que un d'ells va embogir i un total de 28 detinguts es van arribar a declarar autors de l'atemptat. Portava el pes de la investigació i de la repressió la secció especial de la policia judicial barcelonina, dirigida pel primer tinent de la guàrdia civil Narciso Portas Ascanio.

Un d'aquests torturats va ser Josep Molas, concretament en el fatídic calabós número zero, i a partir del 6 d'agost. Ell mateix va deixar testimoni del seu martiri, en un text que publiquem al final d'aquest article com a Annex I. Per resumir el que li van fer, podem recórrer també a una carta de data 9 de març de 1897 en la qual els detinguts i torturats pretenien respondre algun desmentiment que el *Diario de Barcelona* havia efectuat sobre la presumpta existència de maltractaments.¹⁵ Respecte de Molas, aquesta carta explicava el següent:

«Este martirizado, al siguiente día, intentó suicidarse golpeando la cabeza contra la piedra picada de una ventana, cayendo sin sentido en medio de un charco de sangre. Recibió de una vez más de cien latigazos. Pasó los días 3, 9, 10, 11, 12 y 13 sin comer ni beber ni dormir, paseándose siempre, y recibiendo palo tras palo. La última paliza que recibió fué tan bárbara que cayó como muerto.»

Molas, doncs, va ser particularment apallissat perquè, presa de la desesperació, va atrevir-se a etzibar un cop de puny al tinent Portas. Pere Coromines ho explicaria anys després en aquests termes:

«A los ocho días de tormento, don José Molas y Durán prometió decir lo que quisieran y, como al encontrarse delante del Juez Enrique Marzo y Díaz Valdivieso, explicase a este las sevicias de que había sido víctima, se le bajó al [calabozo] 0 otra

14. En la batuda posterior a l'atemptat de Canvis Nous van ser agafats ben bé una quarantena d'anarquistes de l'Anoia: d'Igualada, i a part del mateix Josep Molas que ara ens ocupa, Ramon Ars i Solanellas (germà del ja difunt Manuel Ars), Frederic Carbonell i Barral, Ramon Just i Albi, Valeri Just i Albi, Lloret (àlies *Xino*), Pere Marbà i Cullet, Pere Padrós i Biosca, Josep Pons i Vilaplana, Josep Prat (àlies *Jorba*), Joan Reig i Pons, Josep Riba, Sadurní Trilla i Francesc Vilarrubias i Baliu; de Carme, Josep Basas i Vallès i Pere Trabal; de Capellades (una quinzena), Alert, Bartroli, Antoni Borràs i Poch, Claramunt (àlies *Maleit*), Miquel Farriol, Pau Freixas, Alexandre Llorens i Cardús (àlies *Sabater de la Màquina*), Jaume de Martorell, Josep Poch, Jaume Ribas i Joan Soler; de Calaf, Baldomero Oller i Tarafa; dels Prats de Rei, Pere Pons i Pons...

15. *La Campana de Gracia*, 22 gener 1898 (facsimil 5 febrer 1898).

Coberta de l'opuscle "La Inquisición fin de siglo" (1899), on es parla de les tortures de Montjuïc

vez y allí, enloquecido por el terror, pegó en la cara al teniente Portas con las dos manos amanilladas, según refirió en el acto del Consejo de Guerra».¹⁶

Tenim, encara, algun darrer detall d'aquests dies de terror al castell de Montjuïc. Per un altre torturat, Sebastià Suñé, sabem que en un moment determinat un dels torturadors, el caporal Tomás Botas, va recriminar un dels presos pel fet d'estar «trotant» tota l'estona a causa del seu estat nerviós. Botas li hauria exigit que s'assegués, ja que no li era bo de caminar tant. I Molas, present al calabós, li hauria contestat: «*No et fot, ara s'adona que és dolent, després que a mi em van fer trotar nou dies i nou nits sense parar...*». A l'acte, «*Botas le asestó un revés, que no le alcanzó porque Molas apartó ligeramente la cabeza...*».¹⁷

L'ACUSACIÓ

En la reconstrucció dels fets que va muntar la policia a partir de la declaració dels diversos torturats, a Molas se l'acusava de ser coautor amb cooperació directa de l'atemptat, atribuït al principal acusat, Tomàs Ascheri. Concretament, es deia que, en unes reunions que des de ja feia molt de temps se celebraven al Centre de CarreTERS del carrer de Jupí, de Barcelona, els anarquistes pretenien «fer la revolució» i recollien diners per a l'adquisició d'explosius. Exactament s'haurien recollit unes 700 pesetes, que serien gestionades per dues comissions diferents, una de Gràcia i una altra de Sants, que s'encarregarien de comprar les bombes. Sempre

16. Pere Coromines, recurs de revisió contra el procés de Montjuïc, 1931 (esborrany original a Fons Pere Coromines, Biblioteca de Catalunya, ms. 2638, 1, reproduït a Pedro Corominas, «Revisión del proceso de Montjuïc», a *Obra completa en castellano*, Madrid: Gredos, 1975).

17. Relat de Sebastià Suñé a DD.AA., *La campaña de «El Progreso» en favor de las víctimas del proceso de Montjuich*, Barcelona: Tarascó, Viladot y Cuesta, impresores, s.d. [1897-1898].

segons aquesta versió, i en execució d'aquests plans, Josep Molas i altres dos anarquistes de la comissió de Gràcia, Francesc Llobart i Antoni Nogués, van demanar al manyà Joan Alsina que construís diversos artefactes, amb l'objecte de col·locar-los el dia Primer de Maig d'aquell 1896, aprofitant els diversos actes reivindicatius que tenien previst de promoure els socialistes.

Després, però, i com que tant els socialistes com els republicans van decidir de no emprendre accions aquell any, Molas i Nogués van guardar-se els explosius per a una avinentesa millor. Així, en una sessió secreta celebrada el 26 o 27 d'abril a l'esmentat Centre de CarreTERS, la comissió nomenada per a aquestes iniciatives els va autoritzar a utilitzar-les com els semblés millor. Nogués i Molas, doncs, i sempre segons la versió de la policia, van intentar llançar dues bombes *orsini* el 4 de juny en sortir la processó de Corpus de la catedral; però no van tenir prou valor per fer-ho —van discutir sobre qui llançava la primera— i aleshores les van disposar en un munt d'escombraries del carrer de Fivaller, cantonada amb la baixada de Santa Clara. L'endemà, o sigui el divendres 5 de juny, Ascheri s'hauria mofat de la manca de valor dels seus col·legues i els hauria dit que si li donaven una bomba a ell, «*amb no tants preàmbuls faria més soroll*». Posats d'acord tots tres, se li va lliurar el mateix diumenge dia 7 un explosiu que van carregar a casa de Nogués amb dinamita i proveït d'una metxa: Ascheri, doncs, acabaria llançant la bomba en la processó de l'octava de Corpus (7 de juny) de Santa Maria del Mar.

La versió dels medis àcrates, lògicament, era tota una altra. Existia segons ells una coartada que demostrava la impossibilitat de la participació de Molas en els fets finals de què se l'acusava. En aquest sentit, *La Revista Blanca* de l'anarquista *Federico Urales* (Joan Montseny) va editar, en el núm. 17 de l'1 de març de 1899, un full —que també va reproduir a la revista— que es titulava «JUSTICIA. Inocencia de los condenados como autores y cómplices del crimen perpetrado en la

calle de Cambios Nuevos, de Barcelona» i en la qual s'afirmava el següent:¹⁸

«José Molas pasó todo el domingo día 7 de junio de 1896 en su domicilio arreglando unas macetas de flores con las cuales quería adornar la galería de su piso, como pueden atestiguar su prima María Molas, que vivía con él, los hijos de ésta, de suficiente edad para poder declarar, y una vecina llamada Agueda Abella.

Queda, pues, demostrado que á las dos de la tarde del domingo día 7 de junio de 1896 Tomás Ascheri, José Molas y Antonio Nogués no podían estar reunidos cargando la bomba que á las ocho y media de la noche explotó en la calle de Cambios Nuevos de Barcelona, como consta en el sumario y declararon los interesados obligados por el tormento».

En conclusió, i a l'inici del procés, d'entre els 87 processats definitivament, el fiscal i coronel d'infanteria Ernesto García Navarro va demanar la xifra inaudita i aberrant de 28 penes de mort i 59 de cadena perpètua...

EL CONSELL DE GUERRA

El consell de guerra ordinari va tenir lloc de l'11 al 15 de desembre de 1896 a l'anomenat Dormitori gran o d'infanteria del castell de Montjuïc. La defensa de Molas va correspondre a Joan Vilarrasa, capità d'enginyers, que en el consell va fer una al·lusió velada al fet que totes les declaracions dels *reus confessos* havien estat obtingudes per mitjà de tortures.¹⁹ Malgrat el secret i

18. Reproduït també a *Mi vida*, Barcelona: Publicaciones de la Revista Blanca, [1932], vol. II, p. 50. El mateix *Urales* faria aparèixer Josep Molas com un dels principals personatges de la seva obra teatral, mai no representada, *El Castillo Maldito*, publicada el 1903 al llarg de divuit números de *La Revista Blanca* (reproduïda a Federico Urales, *El Castillo Maldito*, Tolosa de Llenguadoc: Presses Universitaires du Mirail, 1992).

19. Resum del seu al·legat a *La Vanguardia* del 15 de desembre 1896.

la porta tancada amb què va dur-se a terme la sessió —sense accés a la premsa ni a les persones no directament implicades—, van transcendir-ne força detalls a l'exterior. I afortunadament tenim una versió que ens dóna informació directa relativa a Josep Molas:²⁰

«Avec l'accusé Molas, le scandale est porté à son comble. A peine introduit à l'audience, Molas affirme qu'on l'a martyrisé pour l'obliger à déclarer des faussetés. Le président veut lui retirer la parole. Mais Molas s'exprime en termes si énergiques, qu'un membre du tribunal [el capità d'infanteria Amadeo Pérez Lozano] se lève et, se dirigeant vers le président, s'écrie: "Monsieur le président, il faut laisser parler cet accusé, car il a le droit de le faire!"

Sur tous les bancs des défenseurs, un murmure d'approbation accueille ces paroles [...]. Molas alors raconte tout son calvaire. Dans la salle règne un silence sépulcral. Le récit de Molas, empreint d'un indéniable accent de sincérité, produit une profonde émotion. [...] On avait menacé Molas de les soumettre à la torture, s'il parlait devant les tribunaux des cruautés qu'il a souffertes.

C'était placer cet accusé entre une condamnation à mort ou le martyre.

Quand Molas, conduit par son bourreau, quitte la salle d'audience pour regagner son cachot, il est serein et tranquille et semble envisager sans crainte le martyre dont on l'a menacé.»

No cal dir que tot plegat va ser inútil. I es va dictar sentència el dia 19 de desembre —amb pena de mort per a vuit dels acusats, entre ells Molas—, però per raó d'aquestes penes capitals la causa va passar legalment a la revisió del Consell Suprem de Guerra i Marina. En aquesta revisió, la «defensa» de Molas va correspondre al capità Expósito, que va sol·licitar que no se'l condemnés a mort sinó a

20. Fernando Tarrida del Mármol, *Les Inquisiteurs d'Espagne. Montjuich, Cuba, Philippines*. París: P.-V. Stock, éditeur, 1897, p. 72-73.

cadena perpètua, amb una argumentació sorprenent que qualsevol fiscal acusador no hauria pogut «superar». El diari francès *Les Temps Nouveaux* (30 abril 1897) ho explicava de la manera següent [segons transcripció de Francisco Olaya]:

«... Pero ha habido algunos, como el capitán Expósito, defensor (?) de Molas, que ha declarado que su cliente era un insensato para el que la pena de muerte solicitada por el fiscal era muy suave y contra el que ha rogado al Consejo de pronunciar la pena de reclusión perpetua: “No matar a Molas, ha dicho, condenarlo a perpetuidad en un calabozo y así expiará su crimen durante más tiempo. El sufrimiento que produce la muerte es demasiado breve”».²¹

En tot cas, i en un pendent que ja no tenia aturador, la sentència definitiva, que revocava la del consell de guerra ordinari, va ser dictada per la Sala de justícia d'aquest Consell Suprem de Guerra i Marina el dia 28 d'abril de 1897 a Madrid.²² Aquesta sentència, després d'establir la responsabilitat del considerat principal responsable, Tomàs Ascheri, afirmava concretament això que segueix:

«[...] Considerando que la prueba, igualmente aportada a la causa, respecto a los también procesados José Molas Durán, Antonio Nogués Figueras, Juan Alsina Vicente y Luis Mas García, les constituyen en la condición de coautor, por cooperación directa, con arreglo al número 3 del citado artículo 13, toda vez que reunieron fondos con destino a la compra de explosivos, adquirieron éstos y cargaron la bomba arrojada por Ascheri,

21. Citat per Francisco Olaya Morales, *Historia del movimiento obrero español (siglo XIX)*, Madrid: Nossa y J. Editores S.L., 1994, p. 828-829. Font: Arxiu de la Prefectura de París, carton 1262.

22. Archivo del Instituto de Historia y Cultura Militar, Madrid, 2ª, 4ª, 157 i Fons Pere Coromines, BC, ms. 2637, 25, 2 (reproduïda íntegrament, entre d'altres, a *El Noticiero Universal*, 3 maig 1897 i resta de diaris, 4 maig 1897).

como adquirieron también otras que con posterioridad fueron halladas en un solar en que las habían ocultado».

Definitivament, i un cop declarada provada aquesta conducta, la condemna per a tots cinc acusats era la pena de mort. No cal dir que, abans i després del judici, van iniciar-se activíssimes campanyes de denúncia a Espanya i a l'estranger, que van aconseguir «limitar» les execucions a les cinc que hem assenyalat, evitar la deportació a Río de Oro d'una seixantena de persones absoltes i, finalment, el retorn dels desterrats (1897) i l'indult dels que encara restaven empresonats (1900). Però la sort del *Burleta* ja havia estat traçada...

LES DARRERES HORES I L'EXECUCIÓ (4 DE MAIG DE 1897)

Dictada la sentència definitiva, els reus en van rebre personalment la notificació, que Molas es va negar a signar i més encara: va sortir de la secretaria cantant l'himne anarquista. Aquella mateixa matinada del dia 3 de maig van entrar tots cinc en capella. Tots els intents dels sacerdots desplaçats expressament al castell de Montjuïc per oferir auxilis espirituals van ser rebutjats rotundament per Molas, Nogués i Alsina, que van restar lligats tota l'estona. A la tarda, van rebre la visita dels seus familiars: en el cas de Molas, la d'una «germana» seva —més probablement la cosina amb qui vivia— acompanyada dels quatre fills d'aquesta, que va instar-lo de bell nou a penedir-se, però Molas, que va mantenir-se molt sencer en tot moment, li va replicar que no tenia per què fer-ho, ja que era completament innocent.

Pel que fa al tràgic moment final, cedirem la paraula a la descripció que va fer-ne *La Campana de Gracia*:²³

23. *La Campana de Gracia*, núm. 1460, 8 maig 1897 (signat P.K. [Josep Roca i Roca]).

L'afusellament del 4 de maig de 1897. Dibuix de Joan Pellicer Montseny a *La Campana de Gràcia* de 8 de maig de 1897

«[...] Avans de las cinch sortiren del castell per la poterna la banda de cornetas y algunas compayias del batalló de cassadors de Figueras, prenent posicions en lo foso. A las cinch y deu minuts aparequé'l tétlich corteig. Davant, lo jutje instructor, 'l seu secretari, lo sargento Más y 'l major de plassa: á continuació rodejats de capellans, custodiats per la policia, lligats ab los cotzes enrera ab cordas qual extrem sostenia un soldat los cinch reos pel següent ordre: Ascheri, Más, Molas, Alsina y Nogués: lo primer portant brusa de color blau, Más un vestit de color fosch, Molas brusa blava curta, Alsina americana fosca y Nogués brusa llarga y blanca; tots cinch calsant espadenyas y tots cinch amb lo cap descobert. Marxavan ab aplom, tranquils en apariencia [...].

Colocats en filera, en lo mateix ordre que havían sortit del castell á uns tres metros de distancia 'ls

uns dels altres, Ascheri besá'l Sant Cristo que li presentá un capellá: los demás reos, inclús en Más, se negaren á fer-ho. Després se miraren y Alsina cridá "¡Soch innocent!" A aquest crit s'hi uniren els de Más, Molas y Nogués, donant vivas a l'anarquía y á la revolució social y moris a la Inquisició y exclamacions de "¡Assessins!" "¡Ens han dat martiri!" Los de policia anavan a caure sobre ells; mes ho impedí 'l major de plassa [...].

Lo piquet encarregat de l'execució estava á punt. Los reos reberen ordre d'ajenollarse. Al fer-ho exclamá en Más dirigint-se als soldats: "¡Acosteuvos mes!". En Molas cridá dos vegadas "¡Foch!" — L'oficial feu la senya, soná la fatídica descarga y caygueren en posicions violentas, primer l'Alsina, casi seguidament en Más, l'Ascheri y en Molas [...] Se dispararen després vint ó trenta tiros aislats dirigits á rematar els ferits. [...]

Los cadavres sigueren transportats incontinent al cementiri del Sud Oest: els del Ascheri y en Más, en caixas que ostentavan una creu; los tres restants, en altrás caixas sense cap insignia. Los dos primers sigueren inhumats en la fossa comú del cementiri católich y 'ls tres últims en la del cementiri neutre...»

Així va resoldre's, en definitiva, el cas de l'atemptat del carrer de Canvis Nous. Després, amb el pas dels mesos i dels anys, i com ja hem avançat, la campanya per denunciar les tortures, per demanar la revisió del procés i per aconseguir l'alliberament dels presos va adquirir una autèntica projecció internacional. Però a Molas i als seus companys del fossat del castell de Montjuïc ja ningú no podria retornar-los la vida...

ANTONI DALMAU I RIBALTA (Igualeda, 1951) és escriptor. Director de la *Revista d'Igualeda*, segona època, ha ocupat diversos càrrecs institucionals i ha publicat disset llibres. Els apareguts enguany, editats per Columna, són *El cas Rull. Un traficant del terrorisme a la Ciutat de les Bombes (1901-1908)* i *Jocs, cançons i costums que no hem de perdre*.

ANNEX I.

LES CARTES DE JOSEP MOLAS SOBRE LES TORTURES QUE VA SOFRIR²⁴

«Amigo:

Todos los seis individuos que estamos en poder de la Guardia civil no hemos cometido otro delito que el pasar algunos días en el calabozo “cero”, entre las manos de los verdugos, cuando vino esta Inquisición.

Yo, lo mismo que los demás, éramos inocentes del todo; pero después de nueve días y nueve noches de vivos tormentos insufribles, todos éramos autores y cómplices.

Después nos hicieron clasificar a todos los demás presos, y esto sucedió el día y noche que vosotros subisteis de Barcelona; mientras vosotros entrabais al pabellón del juez, nosotros tres, Ascheri, Nogués y yo, estábamos en tres departamentos juntos con los civiles, para decir los que conocíamos.

Como quiera que yo no conocía a tantos como los otros, Portas (el teniente de la Guardia civil), quería matarme a puñetazos, lo mismo que el día que tuve careo contigo, por el solo hecho de que yo dije que sólo te conocía de haberte visto en la Luz (centro de librepensadores), ellos querían que yo dijese que te había visto en “Los Carreteros”, en reuniones secretas o públicas.

24. Publicades primer a la premsa anarquista internacional (*Temps Nouveaux, Libertaire* i *Père Peinard*, de París, i *Despertar*, de Nova York) i, també en francès, a Fernando Tarrida del Màrmol, «Le drame de Montjuich», dins *La Revue Blanche*, 15 maig 1897. I després als llibres següents: a *La barbarie gubernamental en España* (prefaci de Ricardo Mella i Josep Prat), Brooklin-New York: Imp. de El Despertar, 1897, p. 122-124; DD.AA., *La campaña de «El Progreso»...*, cit., p. 62-65; amb lleugeres variants a I. Bo y Singla, *Montjuich. Notas y recuerdos históricos*, Barcelona: Publicaciones de la Escuela Moderna, 1917, p. 116-119; i Federico Urales, *Mi vida*, cit., vol. I, p. 170-172). La segona carta («Relación de mis martirios») també apareix en francès a Tarrida del Màrmol, *Les Inquisiteurs d'Espagne*, cit., p. 52-54.

Amigo, todo esto te lo guardas para ti y los compañeros de cautiverio que te sean de confianza, toda vez que los verdugos me han hecho autor y cómplice, siendo inocente.

Si tú tienes miedo de escribirme, no me contestes.

José Molas.— Montjuich, 8 de diciembre de 1896.»

«*Relación de mis martirios.*— El día 6 del pasado mes de Agosto, a las nueve y cuarenta y cinco de la mañana, el guardia de primera Mayans me puso las esposas, en las muñecas, me dijo que tenía que trotar, y así lo hice. El día 7, á las cuatro de la tarde, bajo centinela que tenía de vista; pero llegando á dicha hora, no podía andar; entonces entró el guardia Parrillas, acompañado de un látigo por la punta, y me dió unos 20 palos en todas partes del cuerpo; á las nueve de la noche entró Carreras, y me hizo lo mismo, con más cantidad; entonces yo intenté matarme dando de cabeza contra la piedra picada de la ventana y quedé tendido al suelo dentro de un charco de sangre y gritando asesinos. Entonces vino el teniente Portas, junto con ocho guardias, y me preguntó dicho oficial: ¿qué son esos gritos? á lo que le contesté: ¡Todavía pregunta esto! Pues toma aquí lo tienes. Mientras tanto le dí un puñetazo con las dos manos, que hacían más volumen que la cabeza, por no tener circulación la sangre; entonces me ataron de codos y descargaron más de cien palos sin mirar á qué punto de mi persona; yo me dejé caer de memoria por la parte de detrás.

Cuando estaba tendido en el suelo, Mayans me puso la mordaza, dándome puñetazos en la cara para poder abrir la boca, lo cual que me la puso mucho más grande, desgarrándomela por ambas partes, y venga de dar golpes con la cabeza contra el adoquinado, hasta que por fin me produjo, á los ocho golpes, fuentes de sangre.

Me levantaron y me hacían andar; mas como no podía, entonces Parrilas me dió unos palos y me lavaron la cabeza; pero como el cabo Botas vió que yo me bebía la sangre y agua, me dió dos puñetazos que me dejaron sin sentido. A las once y media me dejaron. El día 8, palo tras palo; el día 9 me puso Mayans la mordaza á las seis de la mañana, la cual la llevé puesta hasta las doce de la noche. El día 13 Parrillas me dió tan fuerte paliza, que me caí como muerto. El día 14 no me pegaron, y el día 15 me trasladaron ante el teniente, y Mayans con un palo y Estorqui sin él, me dijeron:

—Vas á firmar un atestado si quieres concluir los padecimientos y quieres tomar alimentos.

Entonces él redactaba; como sea que yo no estaba conforme con aquello, protestaba, pero lo firmé, y el día 19 vino el juez y me dijo si tenía algo que añadir en dicho atestado; le contesté que todo era mentira lo que yo había firmado, y entonces Portas ordenó otra vez los tormentos.

De modo que tuve que pasar nueve días y nueve noches sin comer y sin beber nada, siempre andando y sin dormir, desangrentado, diez heridas en la cabeza y el cuerpo negro de palos.

Esta relación es muy corta, porque es necesario, para poder escribirlo todo, cinco cuadernillos de papel para aclararlo como se merece.

Respecto a los sufrimientos morales, debo decir que nunca en mi vida había sufrido tanto, porque las palabras más buenas eran las de granuja y asesino.

Los guardias que me han asesinado son Mayans, que tiene cuarenta y cinco años; Estorqui, Parrillas y Carreras, que tiene unos veintinueve años, poco más ó menos.

José Molas.»